

умовою забезпечення екологічної безпеки країни, чинником екологічно сталого розвитку.

У зв'язку з цим важливого значення набуває адаптація природно-ресурсної, соціальної, виробничої, екологічної складових. Їх просторово-часове суміщення відбувається під впливом соціальної детермінації та управлінського впливу суспільства. Виробнича, соціальна, екологічна компоненти "приспосовуються" до природно-ресурсної основи шляхом формування відповідної інфраструктури.

Тому, говорячи про питання екологізації суспільства треба чітко визначити регіональні екологічні пріоритети, бо без цього неможлива успішна реалізація концепції сталого екологічного розвитку.

УДК 504+351.746.1

Доц. І.П. Лащук, канд. екон. наук; М.З. Боднарчук,
В.В. Дадак – Львівський економічний бізнес-коледж

ЕКОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Проблема екологічної безпеки розглядається через призму національної безпеки України. Основна увага приділяється принципам інтеграції економічних і екологічних підходів до розвитку продуктивних сил, пріоритету екології в економіці. Основна увага акцентується на особливостях проблем екологічної безпеки, пов'язаної зі створенням і експлуатацією міжнародних трансконтинентальних газових і нафтових магістралей, що проходять через територію України.

Doc. I. Lashchyk, M. Bondarckuk, V. Dadak –

Ecological aspect of the national security of Ukraine

The problem of the ecological security is considered through the prism of the national security of Ukraine. The attention is paid to the principle of integration of economic and ecological approaches to the development and arrangement of the productive forces, the priority of ecology to economics, on the peculiarities of the importance of the problem of ecological security when it concerns international cooperation, formation and exploitation of transcontinental, oil and gas transporters and other transportation communication through the territory of Ukraine.

Key words: ecological security, national security, productive forces, ecology, economics.

Питання екологічної безпеки є дуже актуальним для України, становлення її державного суверенітету. Традиційно головними компонентами державотворення прийнято вважати соціально-економічні, політико-ідеологічні, геополітичні, військові та інші. Однак, такий важливий, з точки зору сьогодення, елемент державотворення як екологічний, майже не береться до уваги. А між тим усі наші негаразди прямо чи опосередковано пов'язані з надзвичайно загрозливою екологічною ситуацією, яку нині кваліфікують як катастрофічну. Квітує в недалекому минулому регіон Європи перетворився в зону екологічного лиха. Значною мірою – це стало наслідком діяльності адміністративно-командної системи СРСР, яка десятиліттями проводила в Україні економічну політику, спрямовану на домінування природомістких галузей з

високою питомою вагою ресурсо- і енергомістких застарілих технологій, сировинну орієнтацію експорту, мілітаризацію виробництва, яка спричинилась до відсутності культури праці, що зумовило неконтрольовані викиди забруднюючих речовин, сформувало рівень не тільки техногенно-екологічної, але й національної безпеки України. Щорічно у повітря України викидається 20 млн. тонн шкідливих речовин. Під впливом атмосферних забруднювачів знаходиться 34 % населення країни, а на кожного мешканця України щорічно припадає до 300, а в деяких регіонах і до 500 кг забруднювачів атмосферного повітря [8, ст. 1]. Кількість забруднень, що припадає на 1 км² площі в Україні, в 6,5 разів перевищує рівень забрудненості довкілля в США і в 3,2 рази більша, ніж в Європейському Союзі. До водного басейну України щороку скидається більше як 14 млрд. м³ стічних вод (або приблизно 300 тис. літрів у розрахунку на кожного жителя) [8, ст. 1].

В результаті наша економіка стала однією з екологічно "найбрудніших". Забруднені землі, насичені отрутохімікатами водойми, малі річки, перетворилися у стічні канали, бездоглядні звалища отрутохімікатів, розташовані в зонах масового поселення. У атмосфері 78 міст України вміст шкідливих речовин перевищує норми в 60 і більше разів. Найбільше забруднень припадає на підприємства енергетики, чорної металургії, вугільної, нафтової, харчової промисловості [1, ст. 544]. Ці підприємства зумовлюють високий рівень забруднення атмосферного повітря в Дніпропетровську, Дніпродзержинську, Донецьку, Запоріжжі, Комунальську, Кривому Розі, Маріуполі, Одесі та ін. Вже тепер у Києві, Львові, Полтаві, багатьох курортних містах викиди автотранспорту перевищують 70 % у загальному обсязі викидів, і водночас масово ввозимо з-за кордону старі, небезпечні для міської атмосфери автомобілі.

Високий рівень забруднення має місце у Львові та Львівській області. За питомими викидами у повітря шкідливих речовин Львів серед 52 міст України посідає 28 місце, а Дрогобич – восьме. В середньому на одного жителя області припадає 54 кг. шкідливих речовин [2, ст. 27]. Несприятлива ситуація склалася і в північно-західній частині Чорного моря, а також Азовському морі.

Велику небезпеку для проживання населення створює радіаційне забруднення території, викликане наслідками аварії на Чорнобильській АЕС. В Україні радіонуклідами забруднено 4,6 млн. га. землі у 74 районах 11 областей. На цих територіях розташовано 2215 населених пунктів, в яких проживає 2,5 млн. осіб (з них 544 тис. дітей). Унаслідок отриманих великих доз радіації в Україні вже померло понад 125 тис. осіб. [10, ст. 472]. У результаті непередбачених заходів по меліорації землі в Україні знищено 1 млн. га. найродючіших земель. Кількість землі, що зазнала ерозії зросла за останні 20 років з 13 до 18 млн. га. [7, ст. 14].

Створюється надзвичайно небезпечна картина реального наближення екологічної катастрофи, здатної призвести до геноциду нації.

В Україні протягом останніх 10 років смертність удвоє перевищує народжуваність (за 1991-2001 рр. в країні померло на 3,3 млн. осіб більше, ніж

народилося); Україна посідає перше місце в Європі за рівнем смертності й останнє – за рівнем народжуваності; середня тривалість життя чоловіків – 61 рік – найнижча; перше місце в світі за рівнем смертності працездатного населення; тільки третина школярів здорова; у 60-70 % працівників народного господарства виявлено різні хронічні захворювання; половина юнаків призовного віку мають тяжкі захворювання; на різні хвороби страждають майже всі вагітні жінки; приблизно чверть населення уражають інфекційні хвороби, нині налічується вже 1 млн. захворювань на СНІД, а за рівнем поширюваності цієї хвороби Україна випереджує всі країни Європи. Генетичному фонду нації також загрожує міграція понад 500 тис. – здебільшого молодих жінок у розвинуті країни світу на заробітки [11, ст. 536].

Нині вже всім зрозуміло, що забезпечення розвитку сучасного суспільства без всебічного врахування економічних наслідків – неможливе. Щоб вийти з цього скрутного становища необхідно екологізувати економіку. Це означає, що економічні проблеми повинні зайняти основне місце в державній і господарській політиці. Основою політики економічної безпеки повинна стати принципово нова структура економіки України, яка б задовольнила потреби людини у значному зниженні частки шкідливих речовин, скороченні виробництва озброєння, енергоспоживання й енерговиробництва.

Таким етапом гарантії екологічної безпеки повинна бути розробка та впровадження на практиці стандартів і нормативів безпечного функціонування виробництва, які б визначали допустимий ступінь ризику для людини та навколишнього середовища. Контроль за стандартами й нормативами регулювання діяльності промислових виробництв повинні здійснювати державні органи. Державним завданням повинно стати питання екологізації суспільного життя, під яким розуміють систему державних, регіональних і місцевих заходів, спрямованих на впровадження в практику якісно нових ресурсозберігаючих, екологічнобезпечних видів техніки, технологій.

Оскільки Україна охоплена гострою екологічною кризою, що має тенденцію до поглиблення, то їй вкрай потрібна еколого-економічна модель ринкових реформ. Ця модель поряд із застосуванням потужних організаційних підойм стосовно товаровиробників, передбачає встановлення жорстких екологічних нормативів, стандартів, вимог, обмежень для окремих галузей і підприємств, регіонів, областей. Еколого-економічна система може бути високоефективна тільки в умовах досконалої ринкової економіки. Тому Україні потрібно не тільки реально "приватизувати" більшу частину економіки, а й демонополізувати виробництво. Тоді використання природних ресурсів і екологічна безпека країни стануть ефективними.

Оскільки стратегічною метою України є розвиток співробітництва з європейськими державами і у перспективі здобуття повноправного членства в Європейському Союзі, то потрібно, щоб країна відповідала європейським стандартам й вимогам, як у політичному, соціально-економічному, так і в екологічному відношеннях.

Значні наслідки для еколого-економічного розвитку України може мати міжнародне співробітництво у галузях з високим екологічним ризиком.

Адже відомо, що високорозвинуті країни намагаються розмістити найшкідливіші підприємства за своїми межами на території країн, що розвиваються. Значною мірою – це стосується України. Залучення іноземних інвестицій в економіку України може призвести до розміщення на її території екологічно небезпечних хімічних, нафтохімічних виробництв, або просто захоронення радіоактивних відходів. Необхідно зауважити, що екологічні збитки перетворюються у збитки економічні, оскільки оздоровлення навколишнього середовища вимагатиме надзвичайно великих коштів. Це означає, що при виборі варіантів господарських, техніко-технологічних рішень, перевагу треба віддавати тим, які є кращими не тільки за економічними показниками. При цьому повинен враховуватись принцип інтеграції екологічного й економічного підходів до розвитку і розміщення продуктивних сил, пріоритети екології над економікою. Замість інвестувати енергоощадні технології та "альтернативну" енергетику, шукаємо по всьому світу нафту, будуємо танкери і термінали в Одесі. В офіційних колах знову домінують плани реабілітації атомної енергетики. Водночас пріоритетне фінансування на Заході отримують галузі, які працюють над прогресивними формами "альтернативної" енергетики.

Передбачається, що до 2030 року вже не будуть використовуватися такі традиційні енергоносії як нафта, вугілля, природний газ. Норвегія і Бразилія вже зараз виготовляють більше половини необхідної їм енергії з фактично невичерпних джерел. У пустелі, неподалік від Лос-Анджелеса, успішно працює сонячна термоелектростанція потужністю 80 МВт. Собівартість однієї кіловат-години – 8 центів, що на 1/3 дешевше, ніж на новітніх атомних електростанціях. Впродовж 80-х років енергія, отримувана на вітряних установках, подешевшала на 70 % і становить 6-8 центів за кіловат-годину [5, ст. 31].

Особливого значення набуває також проблема екологічної безпеки, коли йдеться про створення та експлуатацію трансконтинентальних нафто- і газопроводів, автомагістралей та інших транспортних комунікацій через територію України. Головне завдання тут полягає в тому, щоб повною мірою враховувати як національний, так і міжнародні пріоритети у сфері екології.

Головною передумовою успішного розв'язання цієї проблеми повинна стати розробка і прийняття державної екологоспрямованої політики. Вона має включати відповідну систему законодавчих і нормативних актів, адміністративних, організаційних та інструментів регулювання економічних відносин і їх застосування до всіх суб'єктів господарської діяльності, в тому числі іноземних інвесторів, які використовують природні ресурси і забруднюють навколишнє середовище. Неврахування вказаних чинників в економічній і соціальній політиці держави щодо природного середовища може призвести до повного розвалу економіки, прямого зниження матеріальних цінностей, погіршення стану здоров'я населення, моральної та фізичної деградації суспільства і завдати, тим самим, значної шкоди національній безпеці України.

Сказане переконує в тому, що всі аспекти національної безпеки держави тісно пов'язані між собою і вирішення переважної більшості проблем екологічної безпеки можливе тільки в комплексі з іншими аспектами національної безпеки. Щоб подолати ресурсно-екологічну кризу і змінити екологі-

чну ситуацію в Україні на краще, необхідно, як мінімум, подвоїти обсяги інвестицій у техніко-технологічну реконструкцію економіки та оздоровлення природного середовища, відтворення і охорону його ресурсів, поліпшення природних життєвих умов.

Успішно розв'язати екологічні проблеми економіки неможливо без запровадження раціональних систем екологічної освіти та пропаганди, радикального поліпшення економічного виховання. Можна підготувати добрі закони та постанови, розробити комплекс науково обґрунтованих заходів з питань охорони природи, вирішення ресурсно-екологічних проблем, проте всі вони залишаються тільки на папері, якщо кожна людина не усвідомить важливості їх загальнолюдського, духовного і культурного значення. До усунення екологічної небезпеки повинні найефективніше підключатися не тільки екологи чи біологи, а й економісти, політики, фахівці різних галузей промисловості та аграрного виробництва, чия діяльність пов'язана з масштабним використанням природних ресурсів.

Таким чином, екологізація економічного розвитку в Україні стає вкрай важливою проблемою в площині національної безпеки. Її вирішення вимагає комплексного підходу, зважених рішень на рівні уряду, державних і міждержавних організацій, політичних партій. Тільки за такого підходу можна створити передумови формування умов, які надійно забезпечують національний суверенітет України, захист її стратегічних інтересів, життя і здоров'я усіх громадян.

Література

1. Статистичний щорічник України за 1996 рік. – С. 544.
2. Вісник Львівського університету: Філософська і політична думка в Україні: традиції та перспективи розвитку. Серія суспільних наук. – 1996, вип. 34. – С. 27.
3. Методические указания по предупредительному надзору за районной планировкой. – М.: Наука, 1990. – С. 78.
4. Федоришева А., Бутрин О. Технологічно-екологічна ситуація в Україні та управління рівнем її безпеки// Економіка України. – 1999, № 5. – С. 74-75.
5. Розбудова держави, 1997, № 5. – С. 31.
6. Спандарян В. Б. Деловая Япония. – М.: Мысль, 1991. – С. 14.
7. Турос О.І. Стан здоров'я населення: народжуваність і смертність у промислових містах України з різним забрудненням атмосферного повітря: Автореферат. – дис. канд. ф.-м. н. – К.: Наука. – 1998. – С. 14.
8. Богатирьова Р. В. Стан дитячого харчування в Україні і його вплив на здоров'я дітей// Медичні вісті. – 1998, № 2. – С. 2.
9. Економіка України: 10 років реформ. Львів: ЛНУ ім. Ів. Франка, 2001. – С. 472.
10. Мочерний С. В. Економічна теорія: Посібник. – К.: Вид. центр "Академія", 2001. – С. 536.

УДК 338.246.02:504

Аспірт. Т.М. Романюк¹⁵ – Луцький ДТУ

ЗАСТОСУВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ІНСТРУМЕНТІВ ЕКОЛОГІЧНОГО РЕГУЛЮВАННЯ В УМОВАХ ПЕРЕХОДУ ДО РИНКУ

Зміни господарського механізму в Україні вплинули і на взаємовідносини в сфері природокористування. З переходом до ринку зростає роль економічних інструментів забезпечення екологічно стійкого розвитку регіону.

Ключові слова: плата, податок, акциз, мито, штраф, субсидія, дотація, грант, кредит, відшкодування, прискорена амортизація, цінові інструменти, сприяння/обмеження на ринку, премія.

Doctorate T.M. Romaniuk – STU of Luc'k

Using economical instruments of the ecological control in the conditions of the transform to the market

Changing of the economical mechanism in Ukraine influenced on the relationship in the sphere of utilization of nature. With the transform to the market enlarges the role of economical instruments of the security of the ecological firm development of the region.

Keywords: payment, tax, excise tax, customs, fine, subsidy, grant, credit, refund, amortization, pricing, promotion/restriction at a market, bonus.

Ринкова трансформація української економіки вплинула на різні сторони державного регулювання і стратегії розвитку регіонів, що враховують їх економічне, соціальне і екологічне благополуччя. Для суб'єктів регіональної економіки в умовах переходу від командно-адміністративної системи господарювання до економіки ринкового типу необхідним є використання дієвих важелів управління і стимулювання для забезпечення стійкого розвитку територіальних утворень, серед яких необхідно виділити інструменти регулювання екологічної складової як найважливішої умови досягнення цієї мети.

Екологічно стійкий розвиток регіону передбачає створення такого механізму, який дозволяв би вдосконалювати макро- і мікроекономічні показники, створювати еколоґо-економічний механізм інноваційної діяльності і формувати систему економічного впливу на екологізацію виробництва, а також розробляти і узгоджувати взаємовідносини впливу на навколишнє природне середовище і стимулювати розвиток ринку екологічних послуг, продукції, технологій з урахуванням чинників екологічного ризику [1].

На даний час в теорії і практиці існує велика кількість певних важелів впливу на інтереси господарюючих суб'єктів.

Необхідно відзначити, що на різних історичних етапах роль тих чи інших регуляторів природокористування неоднакова. Особливу цікавість вона викликає на стадії переходу від централізованої планової економіки до ринкової. Якщо в централізованій економіці основу управління складали адміністративні методи регулювання, а економічні відігравали суто допоміжну роль, то стадія вказаного переходу характеризується розвитком економічних методів управління при скороченні адміністративних і має свою специфіку.

¹⁵ кафедра економіки та підприємництва, Луцький державний технічний університет